

Metafora muutoksen välineenä ja ennustajana kriminaalihuollon motivoivissa päihdekeskusteluissa

HARRI SARPAVAARA

Johdanto

Ote 1 (VKM 2-1)

Asiakas: mä oon pahasti **poikennu raiteiltani** mutta se että, jos siellä joku **oikasukisko** löytyis sitte pääsis ei sitä ikinä tiedä

Ohjaaja: nii ajattelek sä et se **juna on tehny** sellasen täl-lasen **kurvin** ja sit sä **ootki tulossa takasi sille tiettyyn määränpähän menevälle raiteelle**

Asiakas: nii mä oon **menossa sinne raiteelle**

Ohjaaja: mmm sä **oot siel kurvis vielä**

Asiakas: joo mä oon, kovasti yritän **puksuttaa oikeelle raiteelle** nytte

Yllä oleva keskustelujakso on poimittu kriminaalihuollon asiakastapaamisesta, jossa pyritään motivoimaan päihdeongelmaista asiakasta muutokseen Viisi keskustelua muutoksesta (VKM)-ohjelman puitteissa. Asiakastapaamisen institutionaalisenä kontekstina on Kriminaalihuoltolaitos¹ – oikeusministeriön alainen rangaistuksen täytäntöönpanoviranomainen, jonka tehtävänä on ”(...) huolehtia ehdolliseen rangaistukseen tuomittujen nuorten rikoksentehtäjäiden valvonnan, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun ja ehdonalaisesti vapautettujen valvonnan täytäntöönpanosta” (Kriminaalihuoltolaitoksen työjärjestys 2009, 2 ja 3 §). Kriminaalihuollon yhtenä keskeisenä tavoitteena on ”myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen” (Rikosseuraamusvirasto. Tavoitteet, arvot ja periaatteet). Koska uusintarikollisuuden on todettu olevan yhteydessä päihteiden ongelmakäyttöön,

pyrkii kriminaalihuolto sitä omalta osaltaan ehkäisemään. Päihteiden ongelmakäytön ehkäisyssä asiakkaan motivointityö on keskeisessä asemassa. (Kriminaalihuoltolaitoksen linjaukset... 2004.)

Motivoivaa haastattelua ja sen periaatteita onkin viime vuosina ryhdytty hyödyntämään suomalaisen kriminaalihuollon päihdetyössä. Motivoiva haastattelu on menetelmä, joka on parin viime vuosikymmenen aikana otettu laajasti käyttöön eri puolilla maailmaa yritettäessä auttaa päihde- ja muista ongelmista kärsiviä asiakkaita. Motivoivaa haastattelua luonnehditaan asiakas-keskeiseksi mutta ohjaavaksi menetelmäksi, jolla pyritään lisäämään asiakkaan sisäistä muutostivaatiota. Muutosmotivaation lisäämiseen tähdätään tarkastelemalla yhdessä asiakkaan kanssa muutokseen liittyvää ristiriitaa ja auttamalla asiakasta ratkaisemaan se. Motivoivan haastattelun henki korostaa asiakkaan ja ohjaajana toimivan työntekijän yhteistyötä ja sitä, että muutoksen avaimet ovat viimekädessä asiakkaalla itsellään. (Miller & Rollnick 2002; Koski-Jännes & al. 2008.)

Muutama vuosi sitten motivoivasta haastattelusta kehitettiin Ruotsissa sovellutus erityisesti kriminaalihuollon tarpeisiin. Vuonna 2006 ilmestyi Carl Åke Farbringin ja Pia Bergen laatima ohjelmakäsikirja *BSF. Beteende – Samtal – Förändring. Fem semistrukturerade motiverande samtal* (Farbring & al. 2006). Seuraavana vuonna käsikirja käännettiin suomeksi nimellä *VKM. Viisi*

1. Organisaatiouudistuksen myötä Kriminaalihuoltolaitos yhdistettiin vuoden 2010 alussa osaksi Rikosseuraamuslaitosta.

Artikkeli on kirjoitettu Suomen Akatemian ja Rikosseuraamusviraston rahoittamassa tutkimusprojektissa. Kiitän myös Anja Koski-Jännestä ja Kari Tolosta yhteistyöstä tutkimuksen eri vaiheissa.

keskustelua muutoksesta. Ohjelma ja käsikirja on otettu laajamittaisesti käyttöön kriminaalihuollon päihdetyössä niin Ruotsissa kuin Suomessakin².

VKM-ohjelman pohjana toimivaa motivoivan haastattelun menetelmää on tutkittu paljon, ja se on osoittautunut tehokkaaksi tavaksi auttaa päihde- ja muista käyttäytymisongelmista kärsiviä asiakkaita (ks. esim. Project MATCH Research Group 1998; Burke & al. 2003; Hetta & al. 2005; UKATT Research team 2005; Lahti 2008). Tutkimuksissa on muun muassa huomattu, että tämä menetelmä lisää asiakkaan puhetta muutoksesta ja että tämä muutospuhe ennustaa hoitotulosta (Amrhein & al. 2003; Moyers & al. 2005). Edelleen on kuitenkin osin epäselvää, miksi motivoivan haastattelun menetelmällä saadaan hyviä tuloksia. Tutkimus on tällä saralla vielä melko vähäistä ja lisää tietoa tarvitaan siitä, mikä motivoivasta haastattelusta tekee toimivan menetelmän.

Yksi tutkimaton alue on ollut metaforien käyttö motivoivien haastattelujen asiakas-ohjaajavuorovaikutuksessa ja asiakkaan muutospuheessa. Hiljattain metaforien relevanssi on huomioitu koulutettaessa motivoivan haastattelun ohjaajia. Osana ohjaajan refleksiivisen kuuntelun taitoa metaforien käyttö keskustelussa voi olla tehokas keino tarjota asiakkaalle (kuin myös ohjaajalle itselleen) oivalluksia ja uusia näkökulmia. (Rosengren 2009, 37; ks. myös Arkowitz & Miller 2008, 8.) Metaforien käyttöä ei motivoivan haastattelun menetelmällä tehdyssä asiakastyössä ole kuitenkaan systemaattisesti tutkittu. Metaforien merkitys on kuitenkin ollut tiedossa jo

2. *VKM-ohjelma on tällä hetkellä yksi neljästä kriminaalihuollon yhdyskuntaseuraamustyössä käytettävistä ohjelmista (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008, 29). Suomessa VKM-ohjelman käyttöönottoa ryhdyttiin pohjustamaan vuonna 2006, jolloin seitsemän Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijää, kolme Rikosseuraamusviraston edustajaa ja kaksi aluetoimiston johtajaa saivat Farbringin johdolla Ruotsissa VKM-kouluttajakoulutuksen. Vuonna 2007 Suomessa koulutettiin kaikkiaan 74 uutta VKM-ohjaajaa. Samana vuonna käynnistyi ohjelman käyttöönotto Kriminaalihuoltolaitoksen asiakastapaamisissa. Uusia työntekijöitä koulutetaan ohjelman hallintaan jatkuvasti lisää. Tällä hetkellä VKM-koulutuksen saaneita ohjaajia työskentelee kaikissa Suomen Kriminaalihuoltolaitoksen toimistoissa. Vuoden 2007 loppuun mennessä 37 asiakasta oli käynyt VKM-ohjelman. (Lumme 2007; Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007, 23.) Tuoreempia tarkkoja lukumääriä ei ole tätä kirjoitettaessa saatavissa, mutta päätökseen saatettujen VKM-ohjelmien määrä on kasvanut vuosien 2008 ja 2009 aikana.*

pidempään erityisesti psykoterapiatutkimuksessa (ks. esim. Haley 1987; Muran & DiGiuseppe 1990; Angus 1992; Ferrara 1994), jossa metaforilla on huomattu olevan merkittävä rooli tavoiteltaessa muutosta.

Metaforan ja muutoksen välillä on havaittu olevan yleisemminkin vahva yhteys – metaforan on huomattu toimivan muutoksen välineenä. Esimerkiksi tieteenfilosofiassa metafora on sijoitettu paradigmanmuutoksen ytimeen (Kuhn 1979). Ylipäätään tutkimuksissa on huomattu, että metaforien avulla voidaan tuottaa erilaisia vaihtoehtoisia tapoja havainnoida todellisuutta ja saada siitä uutta tietoa (Black 1993; Eco 1984; Ricoeur 1977; Ricoeur 2000). Myös ongelmien ratkaisussa metaforilla on nähty olevan keskeinen rooli kompakteina informaation järjestäjinä ja prosessoijina: metaforat voivat tuottaa uusia tapoja ymmärtää ja ratkaista ongelmia (Muran & DiGiuseppe 1990, 79; Schön 1993). 1950-luvulla Max Black (1955) havaitsi, että osuva metaforan käyttö voi olla erittäin tehokas tapa tuottaa muutoksia asennoitumisessa, emootioissa ja käyttäytymisessä.

George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980, 5) kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforilla on keskeinen asema kielen rakentumisessa: useimmat käsitteet tulevat ymmärretyiksi ja koetuiksi osittain toisten käsitteiden avulla. Metaforat ovat hyvin luontainen tapa käsitteellistää maailmaa. Ne antavat välineen ymmärtää abstrakteja asioita suhteuttamalla niitä vastaaviin konkreettisempiin asioihin: tutumpiin kokemuksiin, käsitteisiin ja kielikuviin. Näin metaforat helpottavat ajattelua, vuorovaikutusta ja kommunikointia. (Lakoff 1993, 203–204 ja 244.) Toki metaforien käyttöön, niin kuin kielenkäyttöön laajemminkin, liittyy myös väärinymmärtämisen ja esimerkiksi pysyvyyden pönkittämisen mahdollisuus. Empiirinen terapia- ja muukin tutkimus on kuitenkin osoittanut metaforien ja muutoksen välisen vahvan linkin.

Tässä artikkelissa tarkastelen, voivatko metaforat toimia muutoksen välineinä asiakkaan motivointiin ja muutokseen pyrkivässä päihdeohjelmassa. Tutkin metaforien käyttöä sellaisissa Kriminaalihuoltolaitoksen asiakastapaamisissa, joissa päihdeongelmista kärsiviä asiakkaita motivoidaan muutokseen motivoivan haastattelun menetelmään perustuvassa VKM-ohjelmassa. Metaforien käyttöä näissä keskusteluissa tarkastelen kolmesta tulokulmasta. Ensiksi kiinnitän huo-

miota metaforien käyttöön asiakkaan ja ohjaajan välisessä vuorovaikutuksessa. Toiseksi analysoin asiakkaan muutospuheessa esiintyviä metaforia. Kolmanneksi tarkastelen sitä, kuinka tämä metaforinen muutospuhe ennustaa asiakkaan myöhempää käyttäytymistä. Ensisijaisena tutkimusaineistona toimivat Kriminaalihuoltolaitoksen toimipaikoissa videonauhoitetut asiakastapaamiset ja niistä tehdyt litteraatiot.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Miten asiakkaan ja ohjaajan välinen vuorovaikutus rakentuu metaforisten ilmaisujen avulla?
- 2) Miten asiakkaan puhe muutoksesta ilmenee metaforisina ilmaisuina?
- 3) Ennustaako asiakkaan metaforinen muutospuhe hänen myöhempää käyttäytymistään?

Artikkeli etenee siten, että seuraavassa luvussa esittelen tutkimusaineiston ja analyysin vaiheet. Analyysi ja tulosten esittely noudattavat tutkimuskysymysten järjestystä: aluksi tarkastelen metaforisia ilmaisuja vuorovaikutuksen rakentumisen kannalta. Tämän jälkeen keskityn asiakkaan metaforisten ilmaisujen analyysiin ja lopuksi tarkastelen näiden ilmaisujen kykyä ennustaa VKM-ohjelman tuloksellisuutta.

Aineisto ja metodi

VKM-ohjelma toteutetaan yksilökohtaisena keskustelutarjona, joka sisältää valmistelevan tapaamisen ja viisi keskustelua (tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan keskustelukertoja voi olla useampiakin) kriminaalihuoltotyöntekijän ja asiakkaan välillä. Keskustelujen aikana kriminaalihuoltotyöntekijä toimii ohjaajana, joka pyrkii auttamaan asiakasta muuttumaan toimien kuitenkin asiakaskeskeisesti. Keskustelutarja on suunnattu Kriminaalihuoltolaitoksen kaikille asiakasryhmille (pois lukien akuuttia psykoosivaihetta läpikäyvät, vaikeista psyykkisistä häiriöistä kärsivät ja asiakkaat, jotka eivät kykene kommunikoimaan kotimaisilla kielillä), erityisesti niille, joilla on taustalla ajankohtainen päihteiden ongelmakäyttö. Keskustelutarjan tarkoituksena on muun muassa antaa asiakkaalle mahdollisuus tarkastella omaa tilannettaan, luoda kuva asiakkaan muutosmotivaatiosta, kasvattaa asiakkaan muutosmotivaatiota ja muodostaa perusta sille, että ohjaajat voivat kehittää kohdentuneemmin motivoivan haastattelun taitojaan. (Farbring & Berge 2007, 8, 46.)

Tämän tutkimuksen perusaineisto koostuu 41:stä noin tunnin kestävästä VKM-keskustelusta, jotka käytiin 21 asiakkaan ja heidän ohjaajien välillä. Keskustelut sijoittuvat VKM-ohjelman alkupäähän (1. ja 2. keskustelu), koska aiemman tutkimustiedon (Horvath & Greenberg 1994) valossa juuri ensimmäiset tapaamiskerrat ovat ratkaisevia päihdehoidon jatkon kannalta. Keskustelut käytiin yhdeksässä Kriminaalihuoltolaitoksen toimipisteessä eri puolilla Suomea vuosina 2007 ja 2008. Nämä keskustelut videoitiin ja litteroitiin. Lisäksi aineistona käytettiin kyselylomakkein hankittua tietoa asiakkaiden taustoista ja päihteidenkäytöstä ennen ohjelman alkua. Asiakkaiden myöhemmästä päihteidenkäytöstä kerättiin tietoa puhelinhaastatteluin, jotka tehtiin kuuden ja 12 kuukauden kuluttua ohjelman alkamisesta.

Tutkimukselle myönsi luvan Rikosseuraamusvirasto. Aineistonkeruu toteutettiin yhdessä Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa kanssa. Tutkimukseen osallistuneita työntekijöitä informoitiin yhteisissä tapaamisissa ja asiakkaat saivat informoidun kirjallisen suostumuksen allekirjoitettavaksi. Tutkimukseen osallistuminen oli sekä asiakkaille että ohjaajille vapaaehtoista. Kaikki asiakkaat, jotka tutkimukseen osallistuivat, kärsivät alkoholi- tai/ja huumeongelmasta. Ongelmat olivat erilaisia ja eriasteisia, niinpä asiakkaiden ohjelman alussa asettamat tavoitteet vaihtelivat. Useimmiten ongelma liittyi alkoholinkäyttöön ja tavoitteena oli joko käytön vähentäminen (9), käytön lopettaminen kokonaan (1) tai jo vähennetyn käytön ylläpitäminen (4). Muiden päihteiden osalta tavoitteet jakautuivat seuraavasti: amfetamiinin käytön lopettaminen (3), kannabiksen käytön lopettaminen/vähentäminen (1), subutexin käytön lopettaminen (1) ja ylipäätään huumeiden käytön lopettaminen (1). Yhden asiakkaan kohdalla tavoite jäi epäselväksi. Suurin osa asiakkaista oli miehiä (18), naisia oli kolme. Yhteistä kaikille oli se, että heidät oli tuomittu rikoksesta, jonka tekeminen liittyi tavalla tai toisella ongelmalliseen päihteidenkäyttöön.

Aineiston analyysi eteni vaiheittain. Ensimmäinen askel oli selvittää videonauhojen ja lomaketiöiden avulla asiakkaan tavoite päihteiden käytön suhteen (esimerkiksi alkoholin käytön vähentäminen tai amfetamiinin käytön lopettaminen). Motivoivan haastattelun menetelmää tutkittaessa on huomattu asiakkaan muutosta käsittelevän puheen merkitys. Asiakkaan muutospuheen ja

motivoivan haastattelun tuloksellisuuden on havaittu olevan yhteydessä toisiinsa (Miller & Rollnick 2002; Amrhein & al. 2003; Amrhein 2004; Moyers & al. 2005; Moyers & al. 2007). Toinen vaihe analyysissä olikin etsiä ja koodata keskusteluissa esiintyvä muutospuhe. Koodauksessa käytin soveltaen kahta muutospuheen koodaamiseen kehitettyä manuaalia: *A Training Manual for Coding Client Commitment Language* (Amrhein 2007) ja *The Manual for the Motivational Interviewing Skill Code (MISC 2.1)* (Miller & al. 2008; ks. myös Rakkolainen 2008). Koodaukseni pohjautuu näihin manuaaleihin siten, että otin käyttöön niiden ytimet eli kumpaankin sisältyvät luokat *tarve, halu, kyky ja sitoutuminen*. Muokkasin koodausjärjestelmiä purkamalla tiettyjä luokkien välisiä hierarkioita, poistamalla tiettyjä luokkia (esim. luokka *muu*) ja ottamalla mukaan luokan, jota ei ole kummassakaan manuaalissa (*ongelman tunnistaminen*). Näin sain koodauksen tunnistamaan paremmin tässä tutkimusaineistossa esiintyvän muutospuheen. Erilaiden kokeilujen jälkeen päädyin ryhmittelemään asiakkaan ilmaisut seuraaviin luokkiin:

- **Ongelman tunnistaminen.** Osoittaa olevansa tietoinen ongelmastaan / vähättelee ongelmaa, ei myönnä sen olemassa oloa.
- **Syy.** Esittää motiivin, perusteen, kannustimen tms. muutokselle/ nykytilanteen ylläpitämiselle.
- **Tarve.** Ilmaisee kokemaansa tarvetta, välttämättömyyttä tai vaatimusta muuttua/ pitäytyä nykyisessä tilanteessa.
- **Halu.** Ilmaisee haluavansa muutosta / pitäytyä nykyisessä tilanteessa.
- **Kyky.** Viittaa kykyynsä / kyvyttömyyteensä toteuttaa muutos.
- **Sitoutuminen.** Ilmaisee sitoutumista, aikomusta tai velvoitetta muutokseen/ nykytilanteen ylläpitoon.
- **Askeleen ottaminen.** Kertoo lähimenneisyydessä ottamistaan spesifeistä muutosaskeleista / askeleista muutoksesta pois päin.

Muutospuhe voi olla siis positiivista tai negatiivista puhetta suhteessa tavoitteeseen. Positiivinen muutospuhe viittaa liikkumiseen kohti muutosta, negatiivinen muutoksesta pois päin.

Analyysin kolmannessa vaiheessa etsin metaforisia ilmaisuja asiakkaan muutospuheesta, muutospuhetta edeltävistä ohjaajan puheenvuoroista ja muutospuhetta seuraavista ohjaajan responsseista. Tämän jälkeen erittelin asiakkaan metaforisesta muutospuheesta ilmaisujen kohdealueen

(esim. muutos) ja lähdealueen (esim. matka) ja luokittelin ne näille rakentuvien käsittemetaforien (esimerkiksi MUUTOS ON MATKA) mukaan. Viides askel oli valita tarkempaan analyysiin kaikki ne asiakkaan metaforiset ilmaisut, jotka rakentuvat aineistoa hallitsevalle MUUTOS ON MATKA -käsittemetaforalle. Näissä ilmaisussa muutos näyttäytyy matkana ja asiakas matkaajana. Metaforisia MUUTOS ON MATKA -ilmaisuja ja niiden muutospuheluokkia tarkastelemalla analysoin, millaista identiteettiä asiakas keskustelussa rakentaa itselleen, millaisena matkaajana hän puheessa esiintyy. Lopuksi vertasin asiakas matkaajana -analyysin tuloksia asiakkaan seurantatietoihin tarkastellen, ennustaako asiakkaan metaforinen muutospuhe hänen myöhempää käyttäytymistään suhteessa asetettuun tavoitteeseen. Asiakkaan tilannetta arvioitiin kuuden ja 12 kuukauden kuluttua VKM-ohjelman alkamisen jälkeen pääasiassa kyselylomakkeilla ja puhelinhaastatteluilta, mutta seurannassa käytettiin myös ohjaajalta saatua muuta, asiakkaan tilannetta valaisevaa tietoa apuna. Pääasiassa asiakkaan tilannetta arvioitiin seurantavaiheessa sen mukaan, mitä hän itse ilmoitti pähteiden käytöstä ja niiden määristä. Näitä tietoja verrattiin ennen VKM-ohjelman alkua asiakkaalta saatuihin tietoihin.

Metaforien käyttö asiakkaan ja ohjaajan välisessä vuorovaikutuksessa

Analysoidessani VKM-keskustelujen vuorovaikutusta metaforien käytön näkökulmasta, löysin viisi tapaa, miten metaforiset ilmaisut vuorovaikutuksessa esiintyvät. Ensinnäkin vuorovaikutuksen osapuolet näyttävät työstävän ja kehittävän yhdessä metaforia. Tällainen yhdessä ideointi, jossa metaforiset ilmaisut liikkuvat ja kehittyvät asiakkaan ja ohjaajan välillä, näyttäisi vahvistavan keskustelijoiden keskinäistä yhteisymmärrystä. Lisäksi se näyttää olevan tehokas keino saada asiakas tuottamaan muutospuhetta, saada hänet hahmottamaan omaa tilannettaan ja kannustaa häntä liikkumaan kohti tavoitettaan. Artikkelin alussa esitetystä aineisto-otteesta 1³ alkoholin

3 Aineisto-otteiden yhteydessä suluissa esiintyvät koodit viittaavat asiakkaalle annettuun tunnistenumeroon (ensimmäinen numero) ja siihen onko kyseessä asiakkaan ensimmäinen vai toinen VKM-keskustelu (toinen numero). A = asiakas, T = ohjaajana toimiva työntekijä. Oteissa metaforiset ilmaisut on lihavoitu.

käytön vähentämisen tavoitteekseen asettaneen nuorehkon miesasiakkaan ja naisohjaajan välinen keskustelu rakentuu vahvasti metaforisille ilmaisuille. Niiden kautta keskustelijat etsivät yhteistä ymmärrystä asiakkaan tilanteesta, hänen muutoshalustaan ja sitoutumisesta muutokseen. Otteen alussa asiakas ryhtyy kuvailemaan junametaforan avulla ongelmaansa ja pyrkimystään ratkaista se. Kuvauksessaan asiakas näyttäytyy harhautuneelta junalta, joka etsii oikeaa raidetta. Ohjaaja pyrkii vahvistamaan asiakkaan muutoshalukkuutta ehdottamalla, että hän on jo menossa kohti oikeaa raidetta eli kohti tavoitettaan vähentää ongelmaksi muodostunutta alkoholin käyttöä. Metaforien käytön avulla ohjaaja saa synnytettyä ongelman-tunnistamispuhetta ja sitoutumispuhetta, jossa asiakas ilmaisee ymmärtävänsä tilanteensa ja yrittävänsä tehdä töitä löytääkseen oikean ”raiteen”.

Toinen tapa, jolla metaforia käytetään vuorovaikutuksessa, on sellainen, jossa osanottaja hyväksyy tarjotun metaforisen kuvauksen, muttei käytä itse metaforaa. Esimerkki tällaisesta vuorovaikutuksesta löytyy otteesta 2, jossa keski-ikäinen miesasiakas ja naisohjaaja keskustelevat asiakkaan alkoholinkäytön lopettamiseen liittyvistä tavoitteista.

Ote 2 (VKM 6-1)

T: voisiko ajatella että tää on ihan vaikka niinku saavutettavissa oleva tilanne

A: joo

T: joo. Ei oo **punasia ferrareita** eikä

A: niin!

T: eikä **lottovoittoja** että

A: ei semmosia tarvii, kyllä riittää ihan tuommonen tavallinen elämä

T: tavallinen hyvä elämä riittää

A: niin

T: joo. että tosi, tosi hieno et semmosta niinku **suurta kuilua**, voiiaan sannonn että jos tavoitteiden ja sen todellisuuden välissä on hirveen **suuri kuilu**, että ne on kauheen kaukana toisistaan, niin se saattaa olla että sen **kuilun yli hyppääminen** on vaikeaa, mutta että sulla ei ole sellasta tuota, nämä tavoitteet tuntuu hyvin, hyvin realistisilta (...)

A: kyllä joo, että kyllähän nuo mahdollisia on kaikki

Ohjaaja osoittaa metaforien avulla, että asiakkaan tavoitteet ovat realistisia, niiden toteuttaminen on hyvin mahdollista. Käyttämällä ilmaisuja ”punainen Ferrari” ja ”lottovoitto”, ohjaaja nostaa esiin epärealistisia tavoitteita ja näin negatioiden kautta näyttää, että asiakkaalla on kaikki mahdollisuudet saavuttaa tavoitteensa. Niin ikään ”kuilu”-metaforan avulla ohjaaja vahvistaa negatioiden kautta, että asiakkaan todellisuudentaju suhteessa tavoitteisiinsa on kohdallaan: mitään

suurta kuilua ylihypättäväksi ei ole. Asiakas ei itse käytä tässä metaforia, mutta hän hyväksyy ohjaajan metaforien avulla rakennetun tulkinnan tilanteestaan ja tuottaa muutospuhetta, jossa uskoo kykynsä päästä tavoitteeseen.

Toinen osapuoli ei kuitenkaan aina hyväksy toisen tarjoamaa metaforista kuvausta. Sen sijaan hän voi esittää epäilynsä metaforan osuvuudesta ja tarjota tilalle omasta mielestään kohdallisempaa metaforaa. Otteessa 3 nuorehko miesasiakas ja naisohjaaja etsivät yhteistä ymmärrystä asiakkaan tilanteesta. Asiakkaan ongelmana on runsas alkoholinkäyttö, jonka hän haluaa lopettaa. Hän ei ole kuitenkaan varma kykeneekö hän saavuttamaan tavoitteensa.

Ote 3 (VKM 2-2)

A: että kyllä tuol on niin paljon **roskia jätetty taakse mitä pitää kerätä** että

T: mmm, mut et edessä ois kuitenkin **puhdasta tietä**

A: nii vielä siellä on **kiviä** paljon

T: **kiviä on** mutta

A: siteerataan nyt sitte Raamattua: **kiviä polulla**

T: mmm nii, mut että sieltä ois mahdollisuus kuitenkin **kierrellä ne kivetki**

A: kyllä varmasti et uskoisin näin et juu

T: aivan varmasti, minä uskon ihan täysin kyllä siihen.

Otteen alussa asiakas viittaa metaforalla ”roskien kerääminen” tarpeeseensa tai velvollisuuteensa yrittää jollain tapaa korjata tai hyvittää humalassa tekemiään virheitä, jotka ovat aiheuttaneet muille kärsimystä. Ohjaaja ottaa ensimmäisessä responsissaan käyttöön ”puhdas tie”-metaforan, jolla hän pyrkii luomaan myönteisemmän kuvan asiakkaan tulevaisuudesta ja mahdollisuuksista. Asiakas tarttuu tähän metaforaan, mutta tuo ”kivi”-metaforalla esiin näkemyksensä, ettei tie ole niin sileä, kuin ohjaajan käyttämä metafora antaa ymmärtää. Asiakas ei siis hyväksy ohjaajan puhtaan tien metaforaa sellaisenaan, vaan lisää siihen kivet halutessaan osoittaa, ettei muutoksen toteuttaminen ole hänelle helppoa. Ohjaaja jatkaa asiakkaan kivisen polun metaforalla, mutta ottaa siihen optimistisemmän näkökulman tuoden esille sen mahdollisuuden, ettei kiviin tarvitse kompastua, vaan että matkalla eteen tulevat kivet eli vaikeudet voidaan myös välttää ”kiertämällä kivet”. Asiakas hyväksyy tämän näkemyksen tuottaen samalla kykyihinsä liittyvää positiivista muutospuhetta (”kyllä varmasti et uskoisin näin et juu”). Neuvottelu asiakkaan tulevaisuuden näkymistä metaforien avulla on siis johtanut yhteisymmärrykseen ja jaettuun optimistisempaan näkemykseen. Jakson lopussa ohjaaja kannustavasti vielä

vahvistaa uskovansa vahvasti asiakkaan kykyihin toteuttaa muutos.

VKM-keskusteluissa esiintyy myös metaforien ohittamista, joka vaikuttaa systemaattisuudessaan ainakin jossain määrin tietoiselta ja tarkoitukselliselta ratkaisulta. Ilmiö näyttää kytkeytyvän päihneiden nimiin ja käyttöön liittyviin metaforiin. Näissä tapauksissa asiakas kuvailee päihneiden käyttöönsä huumeekulttuurin piirissä käytössä olevilla kielikuvilla, kuten ”vetää piriä” tai ”polttaa pilvää”.

Ote 4 (VKM 1-1)

T: no mitä sä

A: **pilvenpoltto** pittää tietysti pois saaha myös

T: niin, no siitä aattelin että puhutaan ihan kohta siitä kannabisasiasta

Ote 4 on nuoren miesasiakkaan ja naisohjaajan välisestä keskustelusta. Asiakkaan tavoitteena on kannabiksen käytön lopettaminen, minkä ilmaisemisessa hän käyttää metaforaa ”pilvenpoltto”. Keskustelujen aikana asiakas käyttää tätä metaforaa useaan otteeseen ja johdonmukaisesti. Samanlaisella johdonmukaisuudella ohjaaja ei kertaakaan tartu tähän metaforaan vaan käyttää toistuvasti ilmaisua ”kannabiksenkäyttö”. Ohjaajan käsitevalinnan voi nähdä tietoisena ratkaisuna, jonka tarkoitus on keskustella huumausaineen käytöstä ilman mahdollisia myönteisiä konnotaatioita, joita metafora ”pilvenpoltto” saattaisi synnyttää. Puhumalla ”kannabiksenkäytöstä” ohjaaja käyttää neutraalimpaa ja muodollisempaa ilmaisua, joka ei pönkitä alakulttuurin myönteistä suhtautumista kyseisen päihteen käyttöön. Samalla ohjaaja tulee tehneeksi paradigmaattisen valinnan sävyltään ei-keveän ilmaisun hyväksi, minkä voidaan ajatella korostavan kyseisen päihteen käytön vakavuutta. Käsitevalinnassa voi nähdä olevan kyse myös puhujien erilaisista subjektipositiosta: vaihtamalla ”pilven” ”kannabikseen” ohjaaja ylläpitää ammatillista rooliaan, johon eivät kuulu kevyet alakulttuuriset metaforat.

Metaforien käyttö voi olla myös synnä sille, että keskustelijoiden välinen yhteisymmärrys jää hetkellisesti syntymättä. Toinen osapuoli käyttää metaforaa, jonka merkityssisältöä toinen ei tunne. Näin tapahtuu seuraavassa keskustelujaksossa, jossa nuori miesasiakas vastaa naisohjaajan kysymykseen, mitä hyviä asioita muutoksesta seuraisi.

Ote 5 (VKM 7-2)

T: no mitä se tarkoittaa tuo, ettei ongelmia virkavalan kanssa

A: no ei sitä nyt selvin päin tuu mittään, mut ku on radalla niin tullee noita syytteitä aina perässä

T: kun mitä että?

A: kun on radalla juomassa ni tullee aina noita syytteitä perässä

T: niin siitä tullee sitten niitä, niin

Vastauksessaan asiakas käyttää rata-metaforaa, joka näyttäisi olevan ohjaajalle tuntematon. Ohjaaja ei ymmärrä metaforan merkityssisältöä eikä sen myötä vastausta. Syntyy yhteisen metaforisen kielen puutteesta johtuva hetkellinen katkos yhteisymmärryksessä. Ohjaaja pyytää asiakasta vastaamaan uudelleen. Asiakas ei luovu metaforasta, mutta tarkentaa, että ”radalla oleminen” tarkoittaa juomista ja että hänellä se johtaa aina rikoksiin. Seuraavassa responsissa ohjaaja ei ota asiakkaan käyttämää metaforaa käyttöön, mutta ilmaisee ymmärtävänsä ainakin suurin piirtein asiakkaan lausuman sisältämän juomisen ja rikosten välisen kausaalisuhteen.

Asiakkaan metaforinen muutospuhe

Asiakkaan metaforisia muutospuheilmaisuja löytyi VKM-keskusteluista 186. Asiakkaat käyttävät metaforia ilmaisessaan olevansa tietoisia ongelmastaan, kertoessaan syistä ja motiiveista muutua ja ilmaistessaan kokemaansa tarvetta, halua ja kykyä muuttua. Metaforisia ilmaisuja asiakkaat käyttävät myös puhuessaan muutokseen sitoutumisesta ja kertoessaan ottamistaan muutosaskeleista. Metaforinen muutospuhe on näissä keskusteluissa useimmiten positiivista, puhetta kohhti muutosta. Mutta myös negatiivista muutospuhetta esiintyy. Itse asiassa suurin muutospuheluokka, metaforinen kykypuhe, sisältää useammin viittauksia kyvyttömyyteen kuin kykyyn toteuttaa muutos.

Metaforisista ilmaisuista voidaan eritellä niiden lähde- ja kohdealueet (Lakoff & Johnson 1980, 7–8). VKM-keskusteluissa esiintyvissä ilmaisuissa kohdealueita ovat muutos, riippuvuus, retkahtaminen, päihde ja asiakas päihteenkäyttäjänä. Lähdealueita löytyi useita erilaisia, esimerkiksi sellaisia kuin ”kamppailu”, ”koukku” ja ”matka”. Eriteltyäni metaforisista ilmaisuista niiden lähde- ja kohdealueet, ryhmittelin ilmaisut näin löytyvien käsittemetaforien mukaan. Käsittemetäforia löytyi aineistosta useita, muun muassa sellaisia kuin MUUTOS ON KAMPPAILUA; RIIPPUVUUS ON KOUKKU, KIERRE, VANKILA,

OHJASTEN MENETTÄMISTÄ; RETKAHDUS ON MYRSKYTUULI, VIRTAA, PUTOAMISTA; PÄIHDE ON KAVERI, HALLITSIJAT; ASIAKAS (ADDIKTINA) ON ORJA, KONE, PROSTITUOITU, RAKENNUS, VANHI, ELÄIN, PELAaja, KAMPPAILIJA, MATKAAJA.

Tässä yhteydessä rajaan tarkastelun selvästi useimmiten esiintyvään käsittemetaforaan MUUTOS ON MATKA, jolle rakentuvia metaforisia ilmaisuja löytyi aineistosta 12 asiakkaalta yhteensä 41. Yleisyytensä lisäksi tätä käsittemetaforaa voidaan pitää erityisen keskeisenä siksi, että sen avulla aineistossa keskustellaan muutoksesta – tavoitteesta, johon VKM-ohjelmassa ja motivoivassa haastattelussa viimekädessä pyritään.

MUUTOS ON MATKA on suuntametafora. Suuntametaforissa kokemus järjestetään ikään kuin se sijaitisi kolmiulotteisessa tilassa (Lakoff & Johnson 1980, 14). MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuvilla ilmaisilla on tunnusomaista se, että niissä liikutaan pääsääntöisesti koordinaateilla edessä–takana (myös alhaalla–ylhäällä-koordinaatteja käytetään) ja niissä ollaan liikkeessä, matkalla. MUUTOS ON MATKA on muunnelma perusmetaforasta ELÄMÄ ON MATKA (ks. Lakoff 1993, 222–227). Tällaisia perusmetaforia on rajallinen määrä ja ne ovat varsin yleisiä jokapäiväisissä ilmaisuissa. Käytämme perusmetaforia yleensä tiedostamatta niiden metaforisuutta. (Mangham 1996, 22–28, ks. myös ”juurimetaforista” Morgan 1986.) MUUTOS ON MATKA on varsin luonteva metafora VKM-keskustelujen kontekstissa, jossa aiheena on muutos ja sen tavoittelu. Tässä metaforassa asiakas näyttäytyy matkaajana. Keskusteluissa pohditaan, harkitaan, suunnitellaan, arvioidaan ja tehdään metaforista matkaa kohti tavoitetta. Matka saattaa myös keskeytyä, suunta muuttua ja tie vaihtua sivupoluksi.

MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuvia ilmaisuja löytyi kaikista muutospuheluokista. Ongelmantunnistamispuhe on näissä ilmaisuisa yksinomaan positiivista muutospuhetta: asiakkaat ilmaisevat tiedostavansa ongelmansa olemassa olon. Metaforista puhetta, jossa asiakas vähättelee ongelmaansa tai ei myönnä sen olemassa oloa, ei esiinny. Artikkelin alussa esitetty aineisto-otteen 1 alku, ”mä oon pahasti **poikennu raiteiltani**” toimii esimerkkinä myös MUUTOS ON MATKA -metaforan käytöstä ongelman tunnistamisessa. Esimerkissä asiakas rakentaa identi-

teettiään juna-metaforan avulla. Runsaan alkoholin käytön myötä hän on tullut tilanteeseen, jossa hän kokee olevansa kuin väärälle raiteelle eksynyt juna. Jotta hän pääsisi matkalle kohti muutosta, hänen on vaihdettava raideita.

Myös syytä muutokselle esittävä MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuva puhe on tässä aineistossa yksinomaan positiivista. Sen avulla asiakkaat tuovat esiin erilaisia perusteita, kannustimia ja motiiveja muutokselle. Muutoksen mahdollisesti mukanaan tuomia haittoja ei tässä aineistossa metaforisesti pohdita. Otteessa 6 tavoitteekseen alkoholin käytön vähentämisen asettanut naisasiakas tuo keskusteluun ulkoisen motivaation olla juomatta metaforisen ilmaisen ”kannustin” kautta. Oma tytär on syy olla juomatta, joka kannustaa matkaamaan eteenpäin, kohti muutosta. ”Kannustaa” on tyypillinen konventionaalinen, kuollut metaforinen ilmaisu, jonka metaforisuutta emme jokapäiväisessä kielenkäytössä yleensä huomaa (ks. Black 1993, 25; Ferrara 1994, 132).

Ote 6 (VKM 22-1)

A: se [tytär] on mulle yks semmonen niin ku kannustin, koska se huomaa heti jos mulla lipsuu, ni sen näkee sen tytön käytöksestä

MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuva modaalinen muutospuhe on tarve- ja halupuheen osalta pelkästään positiivista, sellaista jossa asiakas ilmaisee kokemaansa tarvetta tai halua muutokseen. Otteessa 7 nuori miesasiakas kuvaa tarvettaan jatkaa matkaa, pyrkiä eteenpäin kohti tavoitteena olevaa kannabiksen käytön vähentämistä. Muutosta haluavana asiakas näyttäytyy muun muassa artikkelin alussa esitetyssä otteessa 1, jossa asiakas toivoo pääsevänsä oikealle, muutokseen vievälle raiteelle. Riisutuimmillaan metaforinen muutoshalupuhe esiintyy otteessa 8, jossa naisasiakas lyhyesti ilmaisee haluavansa jatkaa kohti muutokseen vievää matkaa.

Ote 7 (VKM 1-1)

A: suunta on oikee, mutta vielä pittää jatkaa matkaa, pysyä samalla linjalla

Ote 8 (VKM 22-1)

A: pääsis tästä vaan eteenpäin

Toisin kuin ongelmantunnistamista, syytä, tarvetta ja halua koskevat MUUTOS ON MATKA -ilmaisut, asiakkaiden metaforinen puhe kyvystä toteuttaa muutos on lähes poikkeuksetta negatiivista. Modaalisia metaforisia ilmaisuja tarkaste-

lemalla asiakkaat näyttäytyvät muutosta tarvitsevä ja haluavana, mutta epävarmoina sen suhteen kykenevätkö he toteuttamaan muutoksen. Otteissa 9 ja 10 miesasiakas epäilee kykyään saavuttaa tavoite, joka on ongelmaksi muodostuneen alkoholin käytön lopettaminen. Matkame-taforan sanastoa käyttäen hän kertoo, että matka kohti muutosta ei ole helppo eikä hän ole lainkaan varma perillepääsystä. Matkan etenemisen voi pysäyttää retkahtamisen metaforana esiintyvä myrskytuuli, joka kaataa kulkuvälineenä toimivan laivan.

Ote 9 (VKM 2-1)

A: saa nähä, **rankka** tää **taival** tulee olemaan

Ote 10 (VKM 2-2)

A: välillä se **tuuli puuskahtaa** jostain tiitäkö ku **myrsky mereltä**

Paul Amrhein ja kumppaneiden (2003) sekä Efrat Aharonovitchin ja kumppaneiden (2008) tutkimusten mukaan asiakkaan sitoutumispuhe ja erityisesti vahvat ilmaisut sitoutumisesta muutokseen ovat hyviä tuloksellisuuden ennustajia. VKM-sessioiden MUUTOS ON MATKA -metaforista löytyy sekä positiivisia että negatiivisia metaforisia sitoutumispuheilmaisuja. Positiivisissa ilmaisuisissa asiakas ilmaisee sitoutumista tai aikomusta muutokseen, negatiivisissa aikomustaan jatkaa päihteenkäyttöä entiseen tapaan. Otteessa 11 miesasiakas osoittaa sitoutumista muutokseen kertoen pyrkivänsä kohti tavoitettaan vähentää alkoholin käyttöä. Hän vakuuttaa jatkavansa jo aloittamaansa matkaa. Sen sijaan otteessa 12 miesasiakas ilmaisee sitoutumista nykytilanteeseen, Subutexin käytön jatkamiseen. Asiakas ei aio lähteä tarjolla olevalle matkalle kohti muutosta. Polku-metaforan kautta hän tuo esiin ajatuksen siitä, ettei pidä Subutexin käyttöä niin suurena ongelmana, että sen ratkaiseminen vaatisi aktiivisia ponnisteluja, vaan että mahdollinen ongelma ratkeaa itsestään.

Ote 11 (VKM 14-2)

A: jos tälle linjalle on nyt lähetty niin täällä pysytään

Ote 12 (VKM 12-2)

A: miks lähtee hirveesti muuttan jotain sellaista. ajan myötä sitte tavallaan löytää sen oman polkansa

Myös sellainen metaforinen muutospuhe, jossa asiakas kertoo ottamistaan konkreettisista askeleista, saa sekä positiivisia että negatiivisia määreitä. Tällaisissa MUUTOS ON MATKA -il-

maisuisissa asiakas kertoo, miten hän on lähimeneisyydessä liikkunut kohti tavoitettaan tai miten hän on liikkunut tavoitteestaan pois päin. Esimerkki jälkimmäisestä on otteessa 13, jossa miesasiakas identifioi itsensä peruuttavaan autoon ilmaistessaan metaforisella muutospuheella sen, että on palannut päihteenkäytön jälkeen takaisin amfetamiinin käyttöön.

Ote 13 (VKM 17-1)

A: täs vetää nyt vähän niin ku parkit päällä

Asiakkaan metaforinen muutospuhe tuloksellisuuden ennustajana

MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuvia muutospuheilmaisuja löytyi 12 asiakkaan puheesta. Taulukkoon 1 olen koonnut näiden asiakkaiden tavoitteet, muutospuheen kautta rakentuvat matkaja-identiteetit ja tiedot asiakkaiden myöhemmästä päihteenkäytöstä. Vertaamalla asiakkaiden metaforisten ilmaisujen kautta rakentuvia identiteettejä seurantatietoihin, voidaan tarkastella ennustavatko VKM-keskusteluissa käytetyt metaforiset ilmaisut asiakkaan myöhempiä toimintaa suhteessa keskustelujen alussa asetettuun tavoitteeseen⁴.

Näyttää siltä, että MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuva muutospuhe ja asiakkaan myöhempi käyttäytyminen selvästi korreloivat keskenään. Asiakkaan käyttämät metaforiset ilmaisut ja niille rakentuvat matkaja-identiteetit ennustavat näiden 12 asiakkaan kohdalla VKM-ohjelman tuloksellisuutta. Ainoastaan yhden asiakkaan kohdalla tilanne ei ole aivan selvä. Asiakas 7 ei kuuden kuukauden seurantajakson aikana ollut saavuttanut tavoitettaan vähentää alkoholin käyttöään. 12 kuukauden seurantatietojen mukaan asiakas oli vähentänyt alkoholin käyttöä huomattavasti, mutta Subutexin avulla, jota ei voida pitää ongelmattomana ratkaisuna. Kolme asiakasta (2, 8 ja 20) ei tavoitettu seurantajakson aikana, näistä kaksi oli keskeyttänyt ohjelman. Näiden

4. Tässä tarkastellaan asiakkaan myöhempiä käyttäytymistä ja VKM-ohjelman tuloksellisuutta rajatusta näkökulmasta. Metaforanäkökulman valinnalla ei ole tarkoitus osoittaa, etteikö asiakkaiden myöhempiä käyttäytymistä voisi ennustaa myös muut seikat kuin metaforiset muutospuheilmaisut. Metaforien ja myöhemmän käyttäytymisen välisen suhteen esiin nostaminen ja tarkempi analyysi alkoi kuitenkin näyttää oleelliselta tarkastellessani asiakkaiden seurantatietoja.

Taulukko 1. Asiakkaan MUUTOS ON MATKA -puheelle rakentuva identiteetti ja sen yhteys asiakkaan myöhempään käyttäytymiseen

Asia- kas	Tavoite	Matkaaja-identiteetti	Tilanne seurantavaiheessa 6kk = kuusi kuukautta 12kk = 12 kuukautta ET = asiakasta ei tavoitettu seuranta- haastatteluun	Ennustaako me- taforinen muu- tospuhe myö- hempää käyt- täytymistä?
1	Kannabiksen käytön vähentäminen	X:n matkanteko on pysähtynyt, mutta hänellä on syitä matkustaa ja tarve päästä eteenpäin. Aikoo jatkaa matkaa ja uskoo kykynsä päästä perille.	Saavutti tavoitteen: Ei muutosta aluksi, mutta myöhemmin vähensi kannabiksen käyttöä 15 päivästä 2 päivään kuukaudessa. 6kk & 12kk	Kyllä
2	Alkoholinkäytön vähentäminen	X:llä on syitä, tarvetta ja halua matkustaa. Myös aikomus suunnata päämäärän vievälle tielle, mutta epäilee vahvasti kykyään päästä perille.	Ei saavuttanut tavoitetta: Keskeytti päihteidenkäytön takia ohjelman. ET	Kyllä
7	Alkoholinkäytön vähentäminen	X:llä tarve lähteä matkalle.	Epäselvä: Vähentänyt alkoholinkäyttöä, mutta lisännyt Buprenorfiinin käyttöä. 6kk & 12kk	?
8	Amfetamiinin käytön lopettaminen	X tunnistaa etenemistä vaikeuttavat esteet ja epäilee kykyään päästä eteenpäin. Ei kovin vahvaa aikomusta lähteä muutoksen tielle.	Ei saavuttanut tavoitetta: Keskeytti ohjelman. ET	Kyllä
10	Alkoholinkäytön vähentäminen	X on jo aloittanut matkan ja on tietoinen matkalla vaanivista vaaroista ja riskeistä.	Saavutti tavoitteen: Vähensi juomistaan 60 annoksesta 15 annokseen viikossa (6kk). Retkahtanut kerran, mutta Antabuksen avulla ollut juomatta viimeiset 3 viikkoa (12kk).	Kyllä
12	Subutexin käytön lopettaminen	X epäilee kykyään selvittää matkasta. Ei aio lähteä matkalle.	Ei saavuttanut tavoitetta: Lisäsi päihteiden käyttöä 2 päivästä 5 päivään kuukaudessa. 12kk	Kyllä
14	Alkoholinkäytön vähentäminen	X on sitoutunut jatkamaan matkaa.	Saavutti tavoitteen: Vähensi juomista 48 annoksesta 24 annokseen viikossa (6kk) ja 36 annokseen viikossa (12kk).	Kyllä
17	Amfetamiinin käytön lopettaminen	X on lähtenyt kulkemaan takaisinpäin: ottanut askeleita muutoksesta pois päin.	Ei saavuttanut tavoitetta: Lisännyt amfetamiinin käyttöä 4 päivästä 30 päivään kuukaudessa (6kk). Jatkanut amfetamiinin käyttöä, tosin ei käyttöä viimeksi kuluneen kk:n aikana (12kk).	Kyllä
18	Päihteettömyyden ylläpitäminen	X on sitoutunut jatkamaan muutoksen tiellä.	Saavutti tavoitteen: Ei ole käyttänyt päihteitä (juo ainoastaan kerran kuukaudessa tai harvemmin) 6kk & 12kk.	Kyllä
20	Alkoholinkäytön vähentäminen	X on pudonnut kärryiltä, eikä kykene jatkamaan matkaa.	Ei saavuttanut tavoitetta. ET	Kyllä
22	Vähennetyn alkoholinkäytön ylläpitäminen	X:llä on syitä, tarve ja halu jatkaa matkaa. Hän on myös sitoutunut jatkamaan jo aloitettua matkaa ja on ottanut askeleita kohti tavoitetta.	Saavutti tavoitteen: On ylläpitänyt vähennettyä alkoholinkäyttöä (juo ainoastaan kerran kuussa tai harvemmin) 6kk & 12kk.	Kyllä
24	Alkoholinkäytön vähentäminen	X tunnistaa etenemisen esteet ja on liikkunut kohti päämäärää.	Saavutti tavoitteen: Aluksi lisäsi juomista, mutta viimeiset 3 viikkoa ollut juomatta Antabuksen avulla (6kk). Lopetti juomisen kokonaan, ei käytä enää Antabusta eikä muita lääkkeitä rajoittaakseen juomista. Ei käytä muitakaan päihteitä (12kk)	Kyllä

asiakkaiden katsottiin epäonnistuneen tavoitteen saavuttamisessa. Asiakkaat 18 ja 22 olivat jo ohjelman alkaessa muuttaneet alkoholinkäyttöään, mutta kokivat sen edelleen ongelmana ja halusivat apua ylläpitääkseen jo aloitettua muutosta. Seurantatietojen valossa kumpikin onnistui muutoksen ylläpidossa.

Huomionarvoista on myös se, että ohjelman heikkoa tulosta (asiakkaat 2, 8, 12, 17, 20) näyttävät selvästi ennustavan sellaiset asiakkaan metaforiset MUUTOS ON MATKA -kuvaukset, joihin sisältyy epäilyä omista kyvyistä saavuttaa tavoite tai jotka ilmentävät asiakkaan ottamia askeleita muutoksesta pois päin. Erityisesti puhe kyvystä näyttää olevan ratkaisevassa osassa. Asiakkaan metaforinen muutospuhe halusta ja tarpeesta ei vielä ennusta tavoitteeseen pääsemistä, vaan keskeistä on metaforinen puhe kyvystä toteuttaa muutos.

Yhteenveto ja pohdinta

Metaforien merkitys ja niiden toimiminen muutoksen välineenä on huomattu useissa terapiatutkimuksissa ja -käytännöissä. Metaforien on havaittu toimivan välineenä, jolla asiakas voi ylittää kokemuksen ja sanojen välisen kuilun sekä ilmaista motivaatiotaan, asennoitumistaan ja emootioitaan ytimekkäällä tavalla (Fine & al. 1973). On myös huomattu, että metaforat auttavat tekemään muutoksesta konkreettisemmän, läheisemmän ruumiilliselle kokemukselle. Toisaalta metaforien avulla voidaan myös ottaa etäisyyttä muutoin liian ahdistaviksi koettuihin asioihin. Osoitellaan metaforan käytöllä voidaan myös auttaa asiakasta sitoutumaan tietynlaiseen toimintaan. Ylisummaan metaforien on huomattu kiteyttävän ja konkretisoivan ajatuksia, kokemuksia ja emootioita sekä tuottavan oivalluksia ja auttavan ongelmien ratkaisussa. Ne voivat myös parantaa asiakkaan ja terapeutin välistä yhteistyötä. Yhdessä asiakkaan kanssa kehitetyt ja työstetyt muutosta käsittelevät metaforat voivat silloittaa rationaalista ja emotionaalista, verbaalista ja ruumiillista maailmassa olemisen tapaa. (Bucci 1984; Ferrara 1994, 130; Levitt & al. 2000.)

Tätä taustaa vasten onkin hieman hämmästyttävää, ettei motivoivassa haastattelussa metaforien käyttöön ole aiemmin juurikaan kiinnitetty huomiota varsinkaan silloin, kun on tutkittu, mikä tästä menetelmästä tekee toimivan. Tässä ar-

tikkelissa metaforien käyttöä on tarkasteltu motivoivalle haastattelulle pohjautuvassa VKM-ohjelmassa. Tutkimuksella haluttiin selvittää, miten asiakkaan ja ohjaajan välinen vuorovaikutus rakentuu metaforisten ilmaisujen avulla, miten asiakkaan puhe muutoksesta ilmenee metaforisina ilmaisuina ja ennustaako asiakkaan metaforinen muutospuhe hänen hoitotulostaan.

VKM-keskusteluissa asiakkaan ja ohjaajan välinen vuorovaikutus voidaan metaforien käytön suhteen jakaa viiteen kategoriaan: 1) metaforisista ilmaisuista kehitetään ja työstetään yhdessä, 2) metaforinen kuvaus hyväksytään, 3) vaihtoehtoisia metaforia tarjotaan, 4) metaforinen ilmaisu sivuutetaan, 5) metaforan merkitystä ei ymmärretä. Kategorioissa 1) ja 3) on kyse käynnissä olevasta yhteisestä produktiivisesta metaforisesta kielipelistä, jossa asiakas ja ohjaaja yhteistyössä rakentavat yhteistä ymmärrystä. Myös kategoriassa 2) metaforat näyttelevät tärkeää roolia asiakkaan muutospuheen elementtinä ja asiakkaan muutospuheen esiin kutsumisessa. Asiakkaan metaforien systemaattista ohittamista näyttää myös ilmevän – varsin silloin kun kyse on päihdehoidon tavoitteiden kannalta konnotaatioiltaan arveluttavien metaforien käytöstä. Kategorioissa 5) näkyy metaforien käyttöön sisältyvä riski: metaforien käyttö voi olla myös synnä hetkelliseen kommunikaatiokatkokseen.

Ylipäätään metaforisilla ilmaisuilla näyttää kuitenkin olevan merkittävä tehtävä asiakkaan ja ohjaajan välisessä vuorovaikutuksessa ja konfrontaatiota kaihtavan ”terapeuttisen allianssin” muodostumisessa, jonka on aiemmissa tutkimuksissa havaittu olevan yksi niistä tekijöistä, jotka tekevät motivoivasta haastattelusta toimivan menetelmän (ks. Koski-Jännes 2008, 57–58). Tässä artikkelissa olen tarkastellut metaforien käyttöä ennen kaikkea suhteessa muutospuheeseen, jonka keskeinen merkitys motivoivan haastattelun tuloksellisuudelle on osoitettu aiemmissa tutkimuksissa. Tämän tutkimuksen valossa voidaan todeta, että metaforilla on huomionarvoinen rooli asiakkaan muutospuheessa ja siinä, miten ohjaaja saa kutsuttua sitä esiin. Asiakkaan muutospuheessa metaforien avulla ilmaistaan ongelman tunnistamista; syytä, tarvetta, halua, kykyä ja sitoutumista muutokseen sekä kerrotaan konkreettisista muutosaskeleista.

MUUTOS ON MATKA on tässä aineistossa selvästi useimmin esiintyvä yksittäinen käsittemetäfora, jonka pohjalle asiakkaiden metäfo-

riset muutospuheilmaisuudet rakentuvat. Tälle metaforalle rakentuvia ilmaisuja esiintyy kaikissa muutospuheluokissa. Kuten aineiston metaforisessa muutospuheesta yleensä, myös MUUTOS ON MATKA -ilmaisuissa asiakkaat rakentavat identiteettiään muutosta tarvitsevin ja haluavina. Kun puhutaan kyvystä muuttua, muutospuhe kuitenkin kääntyy usein negatiiviseksi: asiakkaat näyttävät matkajina, jotka epäilevät kykyään päästä tavoitteeseensa. Tämä ristiriita muutoksen haluamisen ja siihen kykenemisen tunteen välillä on varsin yleinen ilmiö addiktioista kärsivien kohdalla. Se on myös yksi motivoivan haastattelun tärkeimmistä kysymyksistä, johon menetelmää taitavasti käyttäen voidaan tarttua (ks. Miller & Rollnick 2002, luku 9).

Negatiivinen, omia kykyjä epäilevä muutospuhe näyttää ennustavan heikkoa tulosta silloin, kun asiakas käyttää MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuvia ilmaisuja. Ylipäättään näyttää siltä, että asiakkaan metaforisesta matkamutuospuheesta kahden ensimmäisen VKM-keskustelun aikana voidaan ennustaa varsin osuvasti asiakkaan myöhempi käyttäytyminen suhteessa tavoitteeseen. Tulos viittaa siihen, että metaforisella muutospuheella on merkitystä, joka ulottuu hoidon tuloksellisuuteen ja asiakkaan myöhempään päihdekäyttäytymiseen.

Täytyy kuitenkin muistaa, että tässä tutkimuksessa metaforisten ilmaisujen kykyä ennustaa hoidon tuloksellisuutta on tarkasteltu melko

pienellä asiakasmäärällä. Tarkoitus ei tässä ole ollut pyrkiä laajaan määrälliseen tarkasteluun nojautuvaan yleistettävyyteen vaan ilmiön, metaforisen muutospuheen, merkityksen esille nostamiseen. Metaforisen muutospuheen ennustuskyvyn tutkiminen isommalla ja kattavammalla aineistolla olisi kuitenkin tarpeen, jotta vahvempia väitteitä metaforisten ilmaisujen ja hoitotulosten välisestä suhteesta voidaan esittää. Jatkotutkimuksissa voitaisiin tarkastella esimerkiksi metaforien käyttöä motivoivien asiakastapaamisten vuorovaikutuksessa myös muissa institutionaalisissa konteksteissa kuin Kriminaalihoitolaitoksen päihdetyössä. Tosin myös kriminaalihoillon kontekstissa riittäisi tutkittavaa. Tässä tutkimuksessa aloitettua analyysia voitaisiin jatkaa ottamalla tarkasteluun useamman asiakkaan kanssa käytyjä VKM-keskusteluja ja myös muut kuin MUUTOS ON MATKA -metaforalle rakentuvat metaforiset muutospuheilmaisuudet ja tarkastella niiden ja tuloksellisuuden välistä yhteyttä.

Laajempaa tutkimusta odoteltaessa voidaan kuitenkin jo tämän tutkimuksen tulosten perusteella suositella motivoivan haastattelun käyttäjiä, kehittäjiä ja tutkijoita kiinnittämään työssään huomiota metaforien käyttöön asiakkaan ja ohjaajan välisessä vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen tulokset antavat osiittaa siitä, että metafora voi toimia muutoksen välineenä ja ennustajana myös motivoivissa haastatteluissa.

KIRJALLISUUS

- Aharonovich, Efrat & Amrhein, Paul C. & Bisaga, Adam & Nunes, Edward. V. & Hasin, Deborah S.: Cognition, Commitment Language, and Behavioral Change Among Cocaine-Dependent Patients. *Psychology of Addictive Behaviors* 22 (2008): 4, 557–562
- Amrhein, Paul C.: How does motivational interviewing work? What client talk reveals. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly* 18 (2004): 4, 323–336
- Amrhein, Paul C.: A training manual for coding client commitment language, 2007 (julkaisematon)
- Amrhein, Paul C. & Miller, William R. & Yahne, Carolina E. & Palmer, Michael & Fulcher, Laura: Client commitment language during motivational interviewing predicts drug use outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71 (2003): 5, 862–878

- Angus, Lynne E.: Metaphor and the communication interaction in psychotherapy. A multimethodological approach. Teoksessa: Toukmanian, S. G. & Rennie, D. L. (toim.): *Psychotherapy Process Research. Paradigmatic and Narrative Approaches*. Lontoo: Sage Publications, 1992
- Arkowitz, Hal & Miller, William R.: Learning, Applying, and Extending Motivational Interviewing. Teoksessa: Arkowitz, H. & Westra, H.A. & Miller, W.R. & Rollnick, S. (toim.): *Motivational Interviewing in the Treatment of Psychological Problems*. New York: The Guilford Press, 2008
- Black, Max: More about metaphor. Teoksessa: Ortony, A. (toim.): *Metaphor and thought*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1993
- Bucci, Wilma: Linking words and things: Basic processes and individual variation. *Cognition* 17 (1984): 137–153
- Burke, Brian L. & Arkowitz, Hal & Menchola, Ma-

- risa: The efficacy of motivational interviewing: a meta-analysis of controlled clinical trials. *Journal of Consulting & Clinical Psychology* 71 (2003): 5, 843–861
- Eco, Umberto: *Semiotics and the philosophy of language*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1984
- Farbring, Carl Å. & Berge, Pia: *BSF. Beteende – Samtal – Förändring. Fem semistrukturerade motiverande samtal. Programmanual. Version för kriminalvården*. Beställningsnummer vid Kriminalvården HK: 4751, 2006
- Farbring, Carl Å. & Berge, Pia: *VKM. Viisi keskustelua muutoksesta. Muutoksen mahdollisuus sinun näkökulmastasi. Viisi puolistrukturoitua motivoivaa keskustelua. Ohjelmakäsikirja. Kriminaalihuollon versio, 2007*
- Ferrara, Kathleen. W.: *Therapeutic ways with words*. Cary, NC: Oxford University Press, 1994
- Fine, Harold J. & Pollio, Howard R. & Simpkinson, Charles H.: *Figurative language, metaphor and psychotherapy. Psychotherapy: Theory, Research & Practice* 10 (1973): 1, 87–91
- Haley, Jay: *Problem-solving therapy*. Lontoo: Jossey-Bass, 1987
- Hettema, Jennifer E. & Steele, Julie M. & Miller, William R.: *Motivational Interviewing. Annual Review of Clinical Psychology* 1 (2005), 91–111
- Hovarth, Adam O. & Greenberg, Leslie S.: *The Working Alliance. Theory, Research and Practice*. New York: John Wiley & Sons, 1994
- Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.): *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 2008
- Koski-Jännes, Anja: *Motivoivan haastattelun periaatteet ja menetelmät*. Teoksessa: Koski-Jännes, Anja & Riittinen, L. & Saarnio, P. (toim.): *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 2008
- Kriminaalihuoltolaitoksen linjaukset suhtautumisessa päihteiden käyttöön yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanossa. [WWW-dokumentti/ Kriminaalihuoltolaitos 2004]. <http://www.kriminaalihuolto.fi/uploads/v74zo6jolvxkl.pdf> (luettu 15.10.2009)
- Kriminaalihuoltolaitoksen työjärjestys (2009) [WWW-dokumentti/ Kriminaalihuoltolaitos 10.3.2009]. http://www.kriminaalihuolto.fi/uploads/8ou0its_1.pdf (Luettu 15.10.2009)
- Kuhn, Thomas: *Metaphor in science*. Teoksessa: Ortony, A. (toim.): *Metaphor and thought* Cambridge: Cambridge University Press, 1979
- Lahti, Jari: *Motivoiva haastattelu päihdehoidossa tutkimusten valossa*. Teoksessa: Koski-Jännes, Anja & Riittinen, L. & Saarnio, P. (toim.): *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 2008
- Lakoff, George: *The Contemporary Theory of Metaphor*. Teoksessa A. Ortony (toim.), *Metaphor and thought*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Lakoff, George & Johnson, Mark: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980
- Levitt, Heidi & Korman, Yifaht & Angus, Lynne: *A metaphor analysis in treatments of depression: Metaphor as a marker of change. Counseling Psychology Quarterly* 13 (2000): 1, 23–35
- Lumme, Taina: *Sähköpostiviesti Harri Sarpavaaralle: Lukumäärätieto VKM-ohjelman tilanteesta Khl:ssa. Lähetetty 29.10.2007*
- Mangham, Iain L.: *Some Consequences of Taking Gareth Morgan Seriously*. Teoksessa: Grant, D. & Oswick, C. (toim.): *Metaphor and Organizations*. Lontoo: Sage Publication, 1996
- Miller, William R., & Rollnick, Stephen: *Motivational interviewing: Preparing people for change* (2nd ed.). New York: Guilford Press, 2002
- Miller, William R. & Moyers, Theresa B. & Ernst, Denise & Amrhein, Paul: *Manual for the Motivational Interviewing Skill Code (MISC) Version 2.1*. January 8, 2008. [WWW-dokumentti]. <http://casaa.unm.edu/download/misc.pdf>. (Luettu 26.8.2009)
- Morgan, Gareth: *Images of organization*. Beverly Hills, CA: Sage Publication, 1986
- Moyers, Theresa B. & Miller, William R. & Hendrickson, Stacey M. L.: *How does motivational interviewing work? Therapist interpersonal skill predicts client involvement within motivational interviewing sessions. Journal of Consulting and Clinical Psychology* 73 (2005): 4, 590–598
- Moyers, Theresa B. & Martin, Tim & Christopher, Paulette J. & Houck, Jon M. & Tonigan, J. Scott & Amrhein, Paul C.: *Client language as a mediator of motivational interviewing efficacy: where is the evidence? Alcoholism: Clinical & Experimental Research* 31 (2007): S3, 40–47
- Muran, J. Christopher & DiGiuseppe, Raymond A.: *Toward cognitive formulation of metaphor use in psychotherapy. Clinical Psychology Review* 10 (1990), 69–85
- Project MATCH Research Group: *Therapist effects in three treatments for alcohol problems. Psychotherapy Research* 8 (1998): 4, 455–472
- Rakkolainen, Maria: *Motivoivan haastattelun arvioiminen*. Teoksessa: Koski-Jännes, Anja & Riittinen, L. & Saarnio, P. (toim.): *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 2008
- Ricoeur, Paul: *The rule of metaphor: Multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language*. Toronto: University of Toronto Press, 1977
- Ricoeur, Paul: *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä. Tutkijaliiton julkaisu 98*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2000
- Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2007. [WWW-dokumentti/Rikosseuraamusvirasto]. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/kng0h7uqhyq.pdf> (luettu 5.8.2008)
- Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008. [WWW-dokumentti/Rikosseuraamusvirasto]. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/6ebuqjg.pdf> (luettu

29.10.2009)

Rikosseuraamusviraston verkkosivut. Tavoitteet, arvot ja periaatteet. [WWW-dokumentti/ Rikosseuraamusvirasto]. <<http://www.rikosseuraamus.fi/15108.htm>> (luettu 15.10.2009).

Rosengren, David B.: Building motivational interviewing skills. New York: The Guilford Press, 2009

Schön, Donald: Generative Metaphor: a perspective

on problem-setting in social policy. Teoksessa A. Ortony (toim.), *Metaphor and thought*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 137–163

UKATT Research Team: Effectiveness of treatment for alcohol problems: findings of the randomised UK alcohol treatment trial (UKATT). *British Medical Journal* (2005): 331, 541.

ENGLISH SUMMARY

Harri Sarpavaara: Metaphor as a vehicle and predictor of change in motivational sessions in the Probation Service (Metafora muutoksen välineenä ja ennustajana kriminaalibuollon motivoivissa pähdekeskusteluissa)

This article examines the use of metaphors in motivational sessions in the Finnish Probation Service. The focus is on the use of metaphors in client-counsellor interaction and on substance abusing clients' metaphoric change talk. The data consist of 41 video-recorded and transcribed motivational sessions. This database involves the first two counselling sessions of 21 client-counsellor pairs. Sessions were videotaped in nine Probation Service offices in 2007–2008. The research questions are: 1) How is the interaction between client and counsellor shaped by the reciprocal use of metaphors? 2) How does the client's willingness to change find expression in metaphoric utterances? 3) Does clients' metaphoric change talk predict their later behaviour?

The use of metaphors appeared in five ways of interactions: 1) client and counsellor work with and together develop shared metaphors, 2) the participant (either client or counsellor) accepts the metaphorical description but does not use it him or herself, 3) the relevance of a metaphor is suspected and either client or counsellor suggests an alternative metaphorical description of the matter, 4) the participant systematically ignores the metaphor, and 5) the

participant does not understand the meaning of the metaphor.

The use of metaphors is common in connection with change talk. The most common conceptual metaphor was 'change is a journey', which was here singled out for closer analysis. The way in which clients constructed their identity as travellers in initial sessions seemed to be correlated with the outcome of their treatment during the follow-up year. The results of the analysis also indicated that the clients used the conceptual metaphor of 'change is a journey' in positive change talk expressions involving the need and wish to change. When talking about their ability to change, however, they often used negative change talk expressions, displaying basic disbelief in their ability to achieve their goal.

This qualitative analysis provides evidence of the weight of the role of metaphors as vehicles and predictors of change in substance abuse treatment. The analysis suggests that metaphorical utterances play a major part in the interaction between client and counsellor and in the client's change talk. These findings support the notion that metaphor and change are closely linked.

KEYWORDS

motivational interviewing, probation service, substance abusers, metaphors, client-counsellor interaction, change talk, outcome